

Podmínkově přípustkové věty v klasické řečtině (Xenofón)¹

Dagmar Muchnová

Abstract:

Concessive clauses in classical Greek (Xenophon)

The aim of the article is to draw attention to concessive clauses introduced by οὐδ' εἰ, οὐδ' ἔάν, οὐδ' ἄν, etc. as hardly any attention has been paid to these so far. When dealing with these clauses, some standard Ancient Greek grammar books mention negative (conditional-)concessive conjunctions (BASILE 2001, p. 770) and negative concessive clauses (SMYTH 1984, p. 539). However, as my article shows, these subordinate clauses are not really negative because the negative part in οὐδέ has the main clause under its scope, as in the following example: οὐδέ γάρ εἰ πάνυ προθυμεῖτο ῥάδιον ἦν – *for even if he had been very eager to do so, it would not have been easy* (Xen. *Anab.* 3.4.15.3). The main clause does not need to have, but it can have, its own negator or n-word, while the subordinate clause undergoes some kind of negative neutralisation, as preponed οὐδ' εἰ clauses prove. Similar phenomenon can be observed in postponed οὐδ' εἰ clauses with negative apodosis.

key words: concessive clauses; clause order; negation; Greek *oud' ei* / *oud' ean*; Czech conjunction/particle *ani*; Xenophon

klíčová slova: podmínkově přípustkové věty; větosled; negace; řecké *oud' ei* / *oud' ean*; česká spojka/částice *ani*; Xenofón

¹ Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres Q 10, *Jazyk v proměnách času, místa, kultury*. Děkuji oběma recenzentům za užitečné podněty k úpravě textu.

1. Úvod

Řečtina nedisponuje vedlejšími větami přípustkovými, které jsou v češtině uvozovány spojkami *ačkoliv, třebaže* atd.; místo toho má k dispozici particiální konstrukce, někdy uvozované spojkou *καίπερ* či *καί*, popř. básn. *περ* (MUCHNOVÁ 2004, s. 134–137; RIJKSBARON 2002, s. 125 (IV) a s. 75, pozn. 2), např.:

(1) *Thuc. Hist. 8.40.3.5: ὁ δὲ Ἀστύοχος καίπερ οὐ διανοούμενος διὰ τὴν τότε ἀπειλήν, ὡς ἑώρα καὶ τοὺς ξυμμάχους προθύμους ὄντας, ὄρμητο ἐς τὸ βοηθεῖν. – A Astyochos, ačkoliv po někdejších pohrůžkách neměl v úmyslu jim pomoci, chystal se k tomu teď, když viděl, že i spojenci jsou ochotni pomoci.²*

Souvětně je v řečtině vyjadřován zejména podmínkově přípustkový vztah, a to reálný i hypotetický (tzv. neúčinná podmínka), přičemž se zde užívají stejné slovesné tvary jako v podmínkových větách.³ Mezi spojky patří *εἰ καὶ*, *ἐὰν καὶ* (*ἦν καὶ*, *ἄν καὶ*) nebo s obráceným slovosledem *καὶ εἰ* (*καὶ εἰ*), *καὶ ἐὰν* (*καὶ ἄν* s dlouhým *α*, *κἄν*, *κἦν*), viz např. BASILE 2001, s. 770:⁴

(2) *Xen. Mem. 1.2.20.1: ... "τοὺς υἱεῖς οἱ πατέρες, κἄν ᾧσι⁵ σὸ φρονες, ὁμως ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων εἴργουσιν... – ... otcové vzdalují své syny, i když jsou rozumní, od špatných lidí...*

² Překlady jsou většinou převzaty z edice *Živá díla minulosti*, Antická knihovna, Světová četba apod., občas s drobnějšími úpravami, aby byly studované gramatické jevy lépe reflektovány. Při větších odchylkách od originálu je doslovné znění uváděno v závorce. Autorské překlady jsou v článku označeny zkratkou DM.

³ Někteří badatelé (např. RIJKSBARON 2002, s. 75, pozn. 1) jsou toho názoru, že věty svou formou odpovídající podmínkově přípustkovým větám mohou vyjadřovat i čistou přípustku. Podobně je tomu i v češtině, kde *i když* je v poslední době pokládáno za spojku dvojznačnou (viz např. KARLÍK 1995, s. 107, pozn. 1, a s. 126; ŠTÍCHA 2013, s. 858).

⁴ SMYTH (1984, s. 537) interpretuje *καὶ εἰ* (*καὶ εἰ*), *καὶ ἐὰν* (*κἄν*) jako „even if“, kdežto *εἰ καὶ* a *ἐὰν καὶ* jako „although“. Nicméně většina gramatik se shoduje na tom, že mezi oběma typy výraznější rozdíl neexistuje (např. RIJKSBARON 2002, s. 75, pozn. 2).

⁵ Ve vedlejší větě stojí konj. + *ἄν*, v řídicí větě ind. přítomtu; užití slovesných tvarů tedy odpovídá podmínkovým souvětím obecně platným (opakování v přítomnosti).

Καὶ εἰ, καὶ ἔάν (κεἶ, κᾶν) nemusí představovat jen přípustkové *i když, i kdyby*; καὶ εἰ atd. pak znamená *já a když, a kdyby, a jestliže* (viz BASILE 2001, s. 770, pozn. 5; KÜHNER – GERTH 1904, s. 489, pozn. 1).

(3) Xen. *Mem.* 1.2.43.5 (Alkibiadés klade Perikleovi řadu otázek): Κᾶν τύραννος οὖν κρατῶν τῆς πόλεως γράψῃ τοῖς πολίταις ἃ χρῆ ποιεῖν, καὶ ταῦτα νόμος ἐστί; – *A když nějaký samovládce vládnoucí obci předepíše občánům, co je třeba činit, i to je zákon?*

Negace je představována negátorem μή (μῆδ' εἰ, μῆδ' ἔάν), ale i οὐ (οὐδ' εἰ, οὐδ' ἔάν, οὐδ' ἦν, u Homéra οὐδ' εἰ κε), viz BASILE 2001, s. 770.

(4) Plat. *Apol.* 20e4: καὶ μοι, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μὴ θορυβήσητε, μῆδ' ἔάν δόξω τι ὑμῖν μέγα λέγειν. – *A nehlučte mi, občane athénští, ani bude-li se vám zdát, že mluvím něco přílišného.*

Μῆδ' ἔάν je paralelní ke kladnému καὶ ἔάν, pokud je apodoze záporná (jako v př. (4)), pokud je však apodoze kladná, pak negátor μή nepředchází, ale následuje kladnou spojku καὶ (κᾶν = καὶ ἔάν), jako v (5):

(5) Xen. *Mem.* 3.1.4.6: ... καὶ ὁ μαθὼν ἰᾶσθαι, κᾶν μὴ ἰατρεῦη, ὅμως ἰατρός ἐστιν... – ... *a stejně tak, kdo se naučil léčit, je lékař, i když neléčí...*

Užití μή v podmínkově přípustkové větě odpovídá pravidelnému užívání μὴ v protazi podmínkových souvětí, kdežto složené spojky s objektivní zápornkou οὐ vypadají v tomto postavení anomálně. Přesto však gramatické spojkové výrazy οὐδ' εἰ, οὐδ' ἔάν, οὐδ' ἦν běžně uvádějí (viz sekce 2),⁶ i když jim jinak věnují jen minimální pozornost. Např. BASILE (2001, s. 771) cituje jen jediný příklad, a to bez jakéhokoli komentáře:

⁶ RIJKSBARON (2002, s. 74) však poukazuje na to, že negace je stejná jako v podmínkových větách (tj. μή). Podobně i SMYTH (1984, s. 537).

(6) Hom. *Il.* 8.482: οὐδ' ἦν ἔνθ' ἀφίκηαι ἀλωμένη, οὐ σευ ἔγωγε | σκυζομένης ἀλέγω, ἐπεὶ οὐ σέο κύντερον ἄλλο. – *I když bloudíc přijdeš tam* (tj. k Tartaru), *nebudu se starat o tvůj hněv, vždyť není nestoudnějšího tvora než ty.* (Přel. DM)

Právě tento typ podmínkově přípustkového souvětí – se zápornými spojovacími výrazy οὐδ' εἰ / οὐδ' ἔάν, jimž odpovídají české složené spojky *ani když / ani kdyby* – bude předmětem tohoto článku.

Jako základ korpusu jsem zvolila celé dílo attického autora Xenofóna, protože je žánrově pestré (zahrnuje dialogickou, narativní a didaktickou prózu); příležitostně také odkazuji na příklady z jiných autorů.⁷

2. Podmínkově přípustkové věty v řeckých gramatikách

Většina standardních gramatik klasické řečtiny se o přípustkových větách nezmiňuje, nebo mají jen stručnou zmínku o participiálních konstrukcích (GOODWIN 1998, s. 341, DUHOUX 1992, s. 295, 296, 299; HUMBERT 1972, s. 130). Zčásti je to možná způsobeno tím, že přípustková souvětí mají stejnou konstrukci (časy, mody, strukturu) a podobné spojky jako souvětí podmínková, takže podmínkově přípustková souvětí bývají citována v rámci výkladu o podmínkových větách, a to bez zvláštního upozornění.

Pokud se gramatiky o podmínkově přípustkových větách zmiňují, tak jen velmi stručně a největší část výkladu je věnována citacím příkladů (např. SCHWYZER – DEBRUNNER 1966, s. 688), popř. jejich překladům. Přitom jsou jako negativní spojky uváděny na prvním místě οὐδ' εἰ, οὐδ' ἔάν, οὐδ' ἦν a dále řada μήδ' εἰ, μήδ' ἔάν: kromě výše citovaného BASILA, např. i CRESPO (2003, s. 445–446). Zvláštní kapitolu věnuje podmínkově přípustkovým větám RIJKSBARON (2002, s. 74–75) pod názvem *Concessive clauses* (participiální konstrukce pojednává v kapitole o participiích), a přináší dokonce jejich definici: tyto věty vyjadřují podmínku, která může být posuzová-

⁷ Texty jsou citovány podle TLG (Thesaurus Linguae Graecae, <http://stephanus.tlg.uci.edu/>).

na jako nepříznivá pro uskutečnění děje v řídicí větě (apodozi). Nicméně o větách s οὐδ' εἰ / μήδ' εἰ nehovoří, pouze uvádí jeden příklad.⁸

Jak bychom očekávali, nejpodrobnější pojednání o přípustkových větách se nachází u KÜHNERA – GERTHA (1904, s. 488–490), ale k οὐδ' εἰ / μήδ' εἰ autoři pouze uvádějí, že pokud je ŘV⁹ věta negována, pak se negace ŘV οὐ/μή spojuje s partikulí καί (= δέ) v přípustkové větě a vzniká οὐδέ (μηδέ): οὐδ' εἰ, οὐδ' ἔάν (μήδ' εἰ, μήδ' ἔάν). Tento postřeh je pregnantněji vyjádřen u SMYTHE (1984, s. 539) v tom smyslu, že οὐ či μή patří k ŘV, zatímco -δέ „even“ patří k VV a že οὐ se často opakuje v ŘV. K zápornému οὐδέ se vyjadřuje i COOPER (1998, s. 1060–1061), který přináší množství příkladů (bez překladu a komentáře) a upozorňuje na to, že „negativní myšlenka se pojí vlastně s apodozí, ne s protazí“. Toto na první pohled ne zcela jasné tvrzení je ilustrováno různými příklady a ukáže se jako vcelku adekvátní popis daného jevu. Naproti tomu velké slovníky (LIDDELL – SCOTT – JONES a MONTANARI) se o našem užití οὐδέ vůbec nezmiňují, podobně jako DENNISTON (2002, s. 190–192).

3. Podmínkově přípustkové věty v češtině

Zatímco řecké gramatiky se o nějakou definici přípustky a podmínkově přípustkových vět (vět s neúčinnou podmínkou) většinou nepokoušejí, české gramatiky se vcelku shodují na tom, že podmínkově přípustkové věty vyjadřují „okolnost, bez ohledu na niž se uskuteční (neuskuteční) nebo by se uskutečnil (neuskutečnil) děj věty nadřazené“ (ČECHOVÁ 1996, s. 303). Pokud jde o spojovací výrazy *ani když, ani kdyby*, část bohemistů se o nich vůbec nezmiňuje, viz PANEVOVÁ (2014, s. 67), ČECHOVÁ (1996, s. 303), KARLÍK (2017, s. v. Příslůvečné určení podmínkově přípustkové), nebo uvádějí jen příklady (ŠTÍCHA 2013, s. 859), či mají pár slov v tom smyslu, že ve

⁸ Jeden příklad a řádková zmínka o podmínkově přípustkových větách s οὐδ' εἰ je obsažena i v MUCHNOVÁ (2004, s. 135–136).

⁹ ŘV = řídicí věta = apodoze; VV = vedlejší věta = protaze.

spojovacích výrazech *i když* / *i kdyby* se aditivní částice *i* může (ale nemusí) při negaci měnit na *ani* (KARLÍK et al. 1995, s. 473, 126):¹⁰

(7) *Neřeknu to, i když mi slibovali hory doly* / *ani kdyby mi slibovali hory doly*.

SSJČ (2011, s. v. *ani*) uvádí, že *ani* v takových případech funguje jako částice vytýkácí, která zdůrazňuje, „že se zápor týká také případu, o kterém by se to nepředpokládalo, nečekalo“, a jako příklady se citují např. „ani jediný výrobek se nezkažil“, ale také náš zkoumaný typ souvětí: „neudělám to, ani kdybys mi to poručil“.

Struktury s *i když* / *ani když* se podobají konstrukcím s neutralizací záporu, které připouštějí kladnou i zápornou formulaci, aniž by se tím chápání celé výpovědi nějak změnilo, jako např. po slovesech s významem bránění, kde ve vedlejší větě může následovat jak sloveso kladné, tak sloveso negované prefixem *ne-* (např. *Bránila mu, aby odešel* / *Bránila mu, aby neodešel*). Logická je tu formulace kladná, jak to dokládají transformace *Bránila mu odejít/v odchodu*, viz např. GREPL – KARLÍK 1998, s. 173.¹¹ Jiným případem sémantické neutralizace kladu a záporu v češtině je to, že se v některých zjišťovacích otázkách nemusí při negaci měnit neurčitá zájmena v zájmena záporná: *Slyšels/Neslyšels o tom něco?*¹² Dalším případem jsou věty uvozené zápornou spojkou *aniž*, kdy po ŘV s parciálním záporem je možno ve VV užít kladné i záporné formy slovesa: *Nikdy neodešel z restaurace, aniž by zaplatil* / *aniž by nezaplatil*, tj. *Odešel z restaurace a přitom zaplatil*, viz GREPL – KARLÍK (1998, s. 289).

Srovnání s uvedenými příklady neutralizace ukazuje, že konstrukce v (7) je odlišná, a to v tom, že VV uvozená částicí *ani* nemůže být užita v negativní větě (*ani kdyby mi slibovali hory doly*, nikoli *ani kdyby mi neslibovali*

¹⁰ NEBESKÁ (1976, s. 291–307), která je autorkou článku o negaci v souvětích příčinné povahy, se ke spojovacím výrazům *ani když*, *ani kdyby* nevyjadřuje.

¹¹ Záporná formulace mohla vzniknout analogií s příkazem: *Bránila mu: „Nechod tam“*, kdy si mluvčí si přeje, aby adresát něco nevykonal. Viz též: <http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/dotazy/0007.html>. Pokud jde o slovesa vyjadřující obavu a následnou konstrukci (*Bojím se, že propadnu* x *Bojím se, abych nepropadl*), GREPL – KARLÍK (1998, s. 173) zdůrazňují, že jde o tzv. *ekvivalenci* kladu a záporu a že obě věty nejsou zcela synonymní.

¹² Ve větě oznamovací však k neutralizaci nedochází: *Slyšel jsem o tom něco. – Neslyšel jsem o tom nic*. Viz GREPL – KARLÍK (1998, s. 461, pozn. 1).

hory doly). Negativní kontext je přitom pro užívání *ani* typický: *Ani nepršelo, ani nesvítilo slunce* (*ani* = spojka souřadící); *Ani jediný výrobek se nezkažil* (*ani* = částice vytýkácí) x *Neudělám to, ani kdybys mi to poručil* (*ani* = částice vytýkácí), viz SŠJČ (2011, s. v. *ani*). V tomto smyslu bychom tedy mohli v (7) mluvit o neutralizaci záporu. Pokud se nad posledním příkladem více zamyslíme, pak i zde bychom mohli uvažovat o negativním kontextu, i když operátor negace se neobjevuje v dané VV, nýbrž v ŘV.

Z příkladů, jako je (7), lze odvodit tři kritéria pro zkoumaný typ vět:

- ŘV musí být záporná: sloveso má negátor *ne-*,
- ve VV naopak sloveso negaci nenese, a to i v případě, že VV je uvozena částicí *ani*, tj. částice *ani* se nenachází na rozdíl od jiných užití v negativní větě,
- částice *ani* má vytýkácí (fokalizační) funkci.

4. Analýza podmínkově přípustkových vět s οὐδ' εἰ / οὐδ' ἔάν apod.

Ač většina řeckých gramatik nevěnuje danému typu VV žádnou, či jen nepatrnou pozornost, a speciální studie¹³ – pokud vím – neexistují, při bližším zkoumání se ukazuje, že škála různých konstrukcí v těchto VV je dosti bohatá.

Podmínkově přípustkové věty uvozené οὐδ' εἰ / οὐδ' ἔάν atd. lze rozdělit do několika skupin, a to podle těchto kritérií:

- podle toho, zda je VV v prepozici, či v postpozici,
- podle toho, zda je v řídicí větě užitá zápornka, nebo ne,
- podle toho, který spojovací prostředek je použit,
- podle toho, které slovesné tvary stojí v závěti a předvětí a jaký typ podmínkově přípustkového souvětí je realizován. Nejčastěji jsou užívány tvary pro podmínku prospektivní a ireálnou.

V článku zohledňuji především první dvě kritéria, protože ta mají zásadní vliv na diskusi o užívání οὐδ' εἰ / οὐδ' ἔάν.

¹³ Články LAMBERTA (2012) a DENIZOT(OVÉ) (2013) o výrazech οὐδέ a οὔτε se věnují jiné problematice.

4.1 VV je v prepozici

Případy, kdy je podmínkově přípustková věta s οὐδ' εἰ v prepozici, tvoří většinu (12× bez zápornky v ŘV + 4× se zápornkou v ŘV); případů s VV v postpozici je výrazně méně (6× se zápornkou v ŘV + 2× bez zápornky). Případy se subjektivní zápornkou μηδέ jsou spíše ojedinělé.

4.1.1 ŘV nemá zápornku

Nejvýraznější a nejpočetnější skupinu představují případy, které stojí v centru našeho zájmu, tj. souvětí uvozená výrazem οὐδ' εἰ apod., která nemají v ŘV žádný záporný výraz (negátor ani n-slovo¹⁴), např.:

(8) *Anab.* 2.5.19.4 – οὐδ' εἰ (Tissafernés, perský místodržitel v Kárii, ve své odpovědi spartskému vojevůdci Klearchovi říká: „A i kdybychom byli na všech těch místech poraženi, oheň je přece silnější nežli úroda; mohli bychom ji spálit a postavit do boje proti vám...): ... λιμὸν ... ὅ ἴμεις οὐδ' εἰ πάνυ ἀγαθοὶ εἴητε μάχεσθαι ἄν δύναισθε.¹⁵ ~ ... *hlad...*, *se kterým byste zápasit nemohli, i kdybyste byli sebestatečnější* (dosl. ... *hlad, s nímž vy byste, i kdybyste / ani kdybyste byli velmi stateční, zápasit nemohli*).

Řídící věta se v řeckém souvětí vyznačuje tím, že (zdanlivě) postrádá vlastní negaci; ŘV ovšem nelze interpretovat kladně, protože pak by celé souvětí nedávalo smysl (**s kterým byste, i kdybyste byli sebestatečnější, mohli zápasit*). Podmínkově přípustková věta by totiž nevyjadřovala okolnost, *navzdory* níž platí / by platil obsah věty řídící.

Jak jsme viděli, několik málo gramatiků přiřazuje οὐδέ v podstatě (i) k řídící větě (viz sekce 2), i když zároveň používají formulaci, že věty negativní podmínkově přípustkové jsou uvozovány zápornými výrazy οὐδ' εἰ /

¹⁴ N-slova jsou v češtině představována zápornými zájmeny a příslovci (negativními indefinity) derivovanými prefixem *ni*: *nikdo, nic, nikdy* atd. a zájmenem *žádný* (STRACHOŇOVÁ 2017), v řečtině pak např. zájmeny οὐδεῖς/μηδεῖς 'nikdo', οὐδέν/μηδέν 'nic' a příslovci οὐδαμῶς/μηδαμῶς 'nijak', οὐδαμοῦ/μηδαμοῦ 'nikde', οὐδαμῆ/μηδαμῆ 'nikde' atd.

¹⁵ Dvojitým podtržením jsou nadále v řečtině vyznačeny základní členy řídící věty, jednoduchým spojka εἰ / ἔάν a sloveso vedlejší věty, tučně pak uvozovací οὐδέ.

οὐδ' ἔάν „not even if“ (např. SMYTH 1984, s. 539). Spojky εἰ / ἔάν samozřejmě skutečně patří do VV, ale jak je tomu se zápornkou οὐδέ? Důležité je, že οὐδέ má v těchto případech fokalizační (aditivní) funkci, nikoli funkci koordinační. A při fokalizaci se může stát, že dosah negativního elementu přesahuje syntaktický rámec dané věty. Ve starořečtině (s jejím volným slovosledem) není totiž postavení operátoru negace vzhledem k prvkům, které jsou v jeho dosahu, vždycky relevantní, jak dokládají případy, kdy negátor nebo n-slovo mají dosah (skopus) přes celou větu, i když samy stojí na jejím konci (οὐ je pak přízvučné), či naopak když má negace ve svém dosahu i další větu v souvětí (srov. např. DENIZOT 2012, s. 70–71). Podobným dokladem může být slovosled, srov. např. ἔτ' οὐκ s významem *již ne*, kdy je ἔτι interpretováno jako stojící v dosahu negace, zatímco ἔτι mimo dosah negace by znamenalo *ještě* (viz např. SMYTH 1984, s. 609 – při silné emfázi).

Zatímco řídicí věta je tedy záporná (ať díky uvozujícímu οὐδέ, nebo díky vlastní záporce, srov. sekce 4.1.2), podmínkově přípustková věta (protaze), která leží díky svému postavení rovněž v blízkosti negace, je sama o sobě v podstatě kladná, protože se zde podobně jako v češtině objevuje něco jako neutralizace záporu.

Čeština, která je tzv. striktně shodovým jazykem (strict concord language),¹⁶ musí mít větnou negaci (záporný význam věty) vždy vyznačenu negátorem (tj. záporným prefixem *ne-* připojeným ke slovesu), a to bez ohledu na to, zda ve větě stojí nějaký další negativní element nebo ne. Naproti tomu starořečtina, která je tzv. nestriktně shodovým jazykem,¹⁷ nemusí mít větnou negaci vyznačenou negátorem (zápornkou οὐ u slovesa), protože operátorem negace může být i jiný záporný element, v našem případě fokalizační (aditivní) partikule οὐδέ.

Je tedy třeba vzít v úvahu několik skutečností:

(a) řecké οὐδέ musí nějakým způsobem zasahovat i protazi, protože bez οὐδέ by šlo o normální větu podmínkovou;

(b) pokud by οὐδέ patřilo jen do protaze, očekávali bychom zde spíše subjektivní zápornku μὴ a apodoze by musela mít vlastní zápornku;

¹⁶ Srov. STRACHOŇOVÁ 2017, s. v. *negativní shoda*.

¹⁷ Srov. MUCHNOVÁ 2016, HORROCKS 2014.

(c) pokud jde o překlad, může být v češtině užito v protazi „záporného“ (*ani kdybyste*) i „kladného“ (*i kdybyste*) vyjádření.

Podmínkově přípustková souvětí se objevují většinou v rámci přímé, vzácněji nepřímé řeči. U Xenofónůta jednoznačně převládají podmínkově přípustková souvětí potenciální (např. (8), (9), (10), (12)), i když někdy mohou záviset na nějakém řídicím slovese, takže se optativ v apodozi mění na inf. + *ἄν* (11):

(9) *Anab.* 2.1.11.6 – οὐδ' εἰ (hovoří Falínos: „Kráľ je přesvědčen, že i vy teď patříte jemu, neboť vás má uprostřed své země mezi nepřekročitelnými řekami a může proti vám vést takové množství lidí“): ... ὅσον οὐδ' εἰ παρέγοι ὑμῖν δύνασθε ἄν ἀποκτεῖναι – ... *keré byste ani nestačili pobít, kdyby vám to dovolil* (dosl. ... *keré, i kdyby / ani kdyby vám to dovolil, byste nemohli pobít*).

(10) *Anab.* 1.6.8.7 – οὐδ' εἰ (Kýros se Oronty tázal znovu: „Mohl by ses tedy stát nepřítelem mého bratra a mým věrným přítelem?“): ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ὅτι¹⁸ οὐδ' εἰ γενοίμην, ὃ Κῦρε, σοί γ' ἄν ποτε ἔτι δόξαιμι. ~ *Orontás odpověděl: „I kdybych se jím stal, Kýre, sotva bys mi uvěřil“* (dosl. „I kdybych / ani kdybych se jím stal, tobě bych se jím už nikdy nezdál“).

Interpretace časového *ἔτι* v (10) jako „již, už“ svědčí o tom, že *ἔτι* stojí v dosahu negace, neboť v kladném kontextu by mělo význam „ještě“ (viz příklady (25) a (26)).

(11) *Anab.* 1.7.5.5 – οὐδ' εἰ (hovoří Gaulités, přívrželec Kýrův): ἔνιοι δὲ (tj. φασιν) οὐδ' εἰ μεμνηῖο τε καὶ βούλοιο δύνασθαι ἄν ἀποδοῦναι ὅσα ὑπισχνῆ. ~ *Jiní zase praví, že nebudeš moci sliby splnit, ani kdybys nezapomněl a splnit je chtěl* (dosl. ... *ani kdybys / i kdybys pamatoval a chtěl, nemohl bys splnit, co slibuješ*).

¹⁸ ὅτι zde nefunguje jako podřadicí spojka (že), nýbrž představuje něco jako uvozovky přímé řeči (SMΥTH 1984, s. 584), viz užití 1. os. γενοίμην.

(12) *Anab.* 3.3.15.5 – οὐδ' εἰ (hovoří Xenofón: „Jakmile je začneme pronásledovat, nemůžeme se přitom příliš vzdálit od vojska a...): ἐν ὀλίγῳ δὲ οὐδ' εἰ ταχὺς εἴη πεζὸς πεζὸν ἄν διώκων καταλαμβάνοι ἐκ τόξου ῥύματος. ~ ... *na krátkou vzdálenost nedostihne ani seberychejší pěchota pěšáky, kteří mají předstih na dostřel luku* (tj. ... *na krátkou vzdálenost však, i kdyby / ani kdyby bylo (naše) pěší vojsko rychlé, nemohlo by dosáhnout při pronásledování pěší vojsko, které má předstih na dostřel luku*).

Dosud uvedené příklady byly uvozené οὐδ' εἰ v potenciálním souvětí; ireálná nebo hybridní souvětí se objevují spíše výjimečně:

(13) *Anab.* 6.6.25.3 – οὐδ' εἰ (Kleandrova reakce na Agasiovo prohlášení o Dexippově věrolomnosti): οὐ μέντοι ἔφη νομίσειν οὐδ' εἰ παμπόνηρος ἦν Δέξιππος βίαι χρῆναι πάσχειν αὐτόν, ... ~ *Nicméně pravil* (tj. Kleandros), *že je toho názoru, že i kdyby byl Dexippos sebehorší, nebylo by správné proti němu užít násilí* (dosl. *že i kdyby / ani kdyby ... byl* (tj. Dexippos) *sebehorší, není třeba / nebylo by třeba, aby trpěl (nějakým) násilím / neměl by trpět ...*).

Souvětí je možno vykládat jako ireálné (tomu pak odpovídá Šonkův překlad do češtiny),¹⁹ nebo jako hybridní (smíšené), kdy protaze odpovídá ireálnému souvětí, kdežto apodoze souvětí otevřenému (neutrálnímu, reálnému): *i kdyby / ani kdyby byl Dexippos velmi špatný, není třeba, aby trpěl...* Na rozdíl od předchozích případů nejde tentokrát o přímou řeč, nýbrž o řeč nepřímou (vklíněnou mezi přímou řeč Agasiovu a Kleandrovu), použitou zřejmě pro ozvláštňení textu a vyhnutí se monotónnosti.

Vzácně se podmínkově přípustkové souvětí objevuje i v narativním textu:

(14) *Anab.* 3.4.15.3 – οὐδὲ γὰρ εἰ (Rhodští byli rozmístěni kolem doko-la a střelili z praků a lučištníci z luků a nikdo se nemíjel cíle, ...): ... οὐδὲ

¹⁹ Inf. prézentu χρῆναι je možno vykládat jako zástupný za impf. (ἐ)χρῆν; imperfekta neosobních sloves apod. vyjadřujících *povinnost, vůli, nutnost, slušnost, možnost* apod. bývají často interpretována jako vyjádření ireality nebo možnosti v minulosti, viz např. CRESPO 2003, s. 285, BASILE 2001, s. 430 apod.

γὰρ εἰ πάνυ προυθυμείτο, ῥάδιον ἦν ~ – *to by ostatně nebylo snadné, i kdyby byli chtěli* – (dosl. ... i kdyby / ani kdyby se totiž snažil, nebylo by to snadné).

V tomto případě představuje podmínkově přípustková věta vsuvku; složený spojovací prostředek οὐδ' εἰ je rozšířen o vloženou artikuli γὰρ. Podobně jako v příkladu (13) je souvětí možno chápat jako ireálné: hodnotící výraz v apodozi, který je v impf. (ῥάδιον ἦν), je možno interpretovat jako exponent ireality (spolu s impf. προυθυμείτο v protazi).

Další příklad obsahuje podobně jako příklad předchozí partikuli γὰρ, ale poprvé se tu objevuje εἰάν ve stažené formě ἄν, a to v hybridním souvětí (protaze: konj. s ἄν [ἄν ... ὄσιν], apodoze: opt. s ἄν [ἔχομεν ἄν]):

(15) *Anab.* 2.4.19.5 – οὐδὲ γὰρ ἄν (z argumentace jednoho mladíka): οὐδὲ γὰρ ἄν πολλαὶ γέφυραι ὄσιν ἔχομεν ἄν ὅποι φυγόντες ἡμεῖς σωθῶμεν. ~ *I kdyby mostů bylo mnoho, neměli bychom kam utéci* (dosl. i kdyby / ani kdyby...).

Všechny dosud uvedené příklady ilustrovaly skutečnost, že složená spojka οὐδ' εἰ apod. patří zčásti do ŘV, přesněji řečeno, že záporka οὐ se primárně vztahuje k ŘV, kdežto aditivní partikule -δέ (= καί) se týká protaze. Následující dva příklady ((16) a (18)) tuto hypotézu podporují:

(16) *Cyr.* 7.5.86.4 – οὐδ' ἄν εἰ (Kýros: „Vždyt i my budeme lepší, budeme-li chtít dát svým synům co nejlepší příklad, ...): οἱ τε παῖδες οὐδ' ἄν εἰ βούλοιντο ῥάδιως πονηροὶ γένοιτο, ~ ... *ani naši synové se tak snadno nestanou špatnými, i kdyby chtěli*... (dosl. ... a naši synové, i kdyby / ani kdyby chtěli, nestali by se snadno špatnými).

VV obsahuje uvozovací výraz οὐδ' ἄν εἰ, kde ἄν – vzhledem k přítomnosti εἰ – musí představovat partikuli ἄν, nikoli stažené εἰάν. Toto ἄν stojí před úzce spjatou dvojicí εἰ + slovesný tvar (v opt.) a následuje těsně za záporným οὐδέ. Je zřejmé, že toto ἄν musí podle pravidel patřit do apodoze (ἄν + γένοιτο). To znamená, že nejen záporka οὐ(δέ), ale i partikule ἄν je spjata

s ŘV. V sekvenci οὐδ' ἄν εἰ je slovosled v rámci Xenofóntha ojedinělý a snad souvisí s dislokací podmětu nalevo (tematizace podmětu).

Další příklad je uvozen rovněž výrazem οὐδ' ἄν, ale bez spojky εἰ. Tentokrát ἄν²⁰ představuje stažené ἔάν (prospektivní souvětí), a tudíž patří do VV, podobně jako do VV patřilo εἰ (v uvozovacím výrazu οὐδ' εἰ v předcházejících příkladech):²¹

(17) *Cyr.* 6.2.26 – οὐδ' ἄν (Kýros hovoří ke spojencům): πολλή γὰρ ἔσται τῆς ὁδοῦ ἄοινος, εἰς ἣν οὐδ' ἄν πάνυ πολὺν οἶνον συσκευασώμεθα, διαρκέσει.
 ~ *Velká část cesty totiž povede krajinami, kde réva neroste, takže by nám víno nestačilo, ani kdybychom si ho vzali s sebou velké množství* (dosl. ... na niž nám (víno) nebude stačit, i když / ani když si ho s sebou...).

Jinou podporu naší hypotéze poskytuje následující příklad uvozený složkou spojkou μηδέ:

(18) *Ages.* 8.3.9 – μηδ' ἄν (Agésiláos hovoří o dopise perského krále, který mu nabízel přátelství): ἦν μέντοι ... ἐπιβουλεύων ἀλίσκεται, μηδ' ἄν πάνυ πολλὰς ἐπιστολὰς δέχομαι, φίλον ἔξιεν με οἰέσθω. ~ *Bude-li však usvědčen z postranních úmyslů, ať si nemyslí, že by měl ve mně přátele, i kdyby mi poslal dopisů já nevím kolik* (dosl. ... i když / ani když dostanu dopisů velké množství, ať si nemyslí, že bude ve mně mít přátele).

Jde o jediný příklad s μηδ' ἄν z Xenofóntha, je tedy zřejmé, že tento typ je dosti vzácný. Zde se μηδέ nevztahuje přímo na ŘV v podmínkově přípustkovém souvětí, ale na imp. οἰέσθω (proto zápornka μή), na němž závi-

²⁰ V Xenofónthovi je doloženo celkem 47 případů οὐδ' ἄν a jeden případ μηδ' ἄν, z nichž však jen velmi málo odpovídá podmínkově přípustkovým souvětím, viz οὐδ' ἄν (15), (17) a (30), μηδ' ἄν (18). Mnohem častěji slouží οὐδέ k focalizaci jediného větného členu, viz např. (*dokonce*) *ani ty naše* v *Cyr.* 3.2.21.2 Ἄλλὰ μὰ Δί', ἔφασαν οἱ Χαλδαῖοι, οὐκ ἄν ἡμεῖς ἀσφαλῶς ἐργαζοίμεθα μὴ ὅτι τὴν τούτων, ἀλλ' οὐδ' ἄν τὴν ἡμετέραν, εἰ οὗτοι τὰ ἄκρα ἔχοιεν. ~ „*Proboba,*“ *zalekli se Chaldajové, „to bychom nemohli bezpečně obdělávat nejen arménské pozemky, ale ani naše, kdyby oni měli v moci naše hory.“*

²¹ Podobně i *Cyneg.* 3.3.12 (οὐδ' ἄν).

sí celé souvětí. Nicméně interpretace φίλον ἔξειν με vyznívá – pokud vezmeme v úvahu zápornou nadřazenou větu – také záporně (*nedomnívej se, že budeš ve mně mít přítele* → *nebudeš ve mně mít přítele*). Užítí μηδέ místo obvyklejšího οὐδέ tedy také podporuje hypotézu, že negace v uvozovacím οὐδέ/μηδέ patří k nadřazené větě.

Podobně je tomu i v následujícím příkladu:

(19) *Anab.* 7.6.23.2 – μηδ' εἰ (Xenofón hovoří ke svým vojákům o Seuthovi): ἀλλά, φαίητε ἄν, ἔδει τὰ ἐνέχυρα τότε λαβεῖν, ὥς μηδ' εἰ ἐβούλετο ἐδύνατο ἐξαπατᾶν. ~ *Namítnete třeba, že jsme si už tenkrát měli dát poskytnout záruky, aby nás nemohl oklamat, kdyby to měl v úmyslu* (dosl. *Ale můžete říci, (že) tenkrát by bylo třeba získat záruky, aby nás nemohl podvádět, i kdyby chtěl / ani kdyby chtěl*).

Řídící větu ὥς ... ἐδύνατο ἐξαπατᾶν lze interpretovat jako větu účelovou (viz záporka μή), v níž se normálně ἄν neklade.²²

Poslední příklad s podmínkově přípustkovou větou v prepozici má odlišný spojovací výraz, totiž οὐδ' ἐπειδὴν (u Xenofóna výjimečný):

(20) *Hier.* 2.10.5 – οὐδ' ἐπειδὴν (hovoří Hierón v dlouhém monologu): ὁ δὲ τύραννος οὐδ' ἐπειδὴν εἴσω τῆς οἰκίας παρέλθῃ ἐν ἀκινδύνῳ ἐστίν ... ~ *Avšak tyran si není jist životem, ani když vejde do vlastního domu, ...* (dosl. *Tyran, ani když / i když přijde domů, není v bezpečí*).

I tento příklad je součástí přímé řeči a představuje děj opakovaný v přítomnosti (obecně platné tvrzení).

Xenofónovy spisy jsou na studovaný jev mimořádně bohaté; u jiných autorů se tento jev vyskytuje také, ale vzácněji (srov. např. *Hdt.* 7.161.2; 8.79.17; 8.103.2; *Thuc.* 6.96.1.; *Soph. OC* 509; *OT* 255; *Dem.* 1.11.;

²² Srov. LSJ (sub ὥς B II 2): ὥς se může pojit s ind. minulých časů pro vyjádření účelu, který nebyl nebo nemůže být splněn.

15.4.; Aristoph. *Vesp.* 62; Aesch. *Epist.* 10.1.7. (spur.); Isocr. *In Call.* 48.6.; Plat. *Tim.* 68b).

4.1.2 ŘV má zápornku

V některých případech, kdy stojí VV před svou ŘV, obsahuje ŘV vlastní negátor nebo n-slovo, tak jak bychom to normálně očekávali:

(21) *Cyr.* 2.1.8.9 – οὐδ' εἰ (perský král Kýros hovoří s Kyaxarem, médským králem): ... ἴσθι ὅτι, οὐδ' εἰ πάντες ἔλθοιεν Πέρσαι, πλήθει γε οὐχ ὑπερβαλοίμεθ' ἄν τοὺς πολεμίους. ~ ... *věz dobře, že i kdyby přišli všichni Peršané, počtem bychom nepřátele nepřekonali* (dosl. *i kdyby / ani kdyby*).

Podmínkově příпустkové souvětí potenciální je z hlediska použitých slovesných tvarů zcela prototypické, závisí na uvozovacím slovese *sciendi* (ἴσθι ὅτι) a celá perioda je součástí přímé řeči. Apodoze má vlastní negátor οὐχ. Stejně jako v předcházejících případech (sekce 4.1.1), οὐδ' εἰ uvozující VV může být do češtiny interpretováno pomocí *i kdyby / ani kdyby*, přičemž sloveso ve VV nenesé záporný morfém *ne-*. Samozřejmě se nabízí otázka, proč ŘV v řečtině někdy negátor obsahuje, a jindy ne. Podívejme se ale nejprve na další případy:

(22) *Oec.* 2.4.5 (Sókratés říká Kritobúlovi): ... οὐδ' εἰ τρις ὅσα νῦν κέκτησαι προσγένειτό σοι, οὐδ' ὡς ἂν ἰκανά μοι δοκεῖ εἶναί σοι ~ ... *i kdybys / ani kdybys získal trojnásobek k tomu, co máš teď, zdá se mi, ani tak bys neměl dost.* (Přel. DM)

I zde máme podmínkově příпустkové souvětí potenciální (protaze: [οὐδ'] εἰ τρις ὅσα νῦν κέκτησαι προσγένειτο; apodoze: οὐδ' ὡς ἂν ... εἶναί²³), které je závislé na uvozovacím slovese μοι δοκεῖ, přičemž celá perioda je součástí přímé řeči. Na rozdíl od předchozího příkladu je negátor v apodozi stejný jako ve VV, tj. οὐδέ, které zde má skalární fokalizační funkci (*dokonce ani v takovém případě*).

²³ Inf. s ἄν zastupuje optativ s ἄν.

Podobným příkladem je i (23), kde je ovšem vložena mezi obě části složené spojky partikule γάρ:

(23) *Mem.* 3.1.9.3 – οὐδὲ γὰρ εἰ (hovoří Sókratés): οὐδὲ γὰρ εἴ σε ἀργύριον ἐκέλευσε πρῶτον μὲν καὶ τελευταῖον τὸ κάλλιστον τάττειν, ἐν μέσῳ δὲ τὸ χειρίστον, μὴ διδάξας διαγιγνώσκειν τό τε καλὸν καὶ τὸ κίβδηλον, οὐδὲν ἄν σοι ὄφελος ἦν. – *I kdyby ti totiž přikázal dávat na začátek a na konec nejlepší peníze a doprostřed ty nejhorší, nenaučiv tě rozeznávat pravé peníze od falešných, neměl bys z takového poučení žádný užitek* (dosl. *i kdyby / ani kdyby*).

I zde má *apodoze* vlastní zápor, a to n-slovo οὐδὲν (οὐδὲν ἄν σοι ὄφελος ἦν); celé souvětí má tentokrát formu ireálního podmínkového souvětí a není v závislosti. Všimněme si, že vzdálenost mezi οὐδὲ γὰρ εἴ a zápořem *apodoze* οὐδὲν je – kvůli vložení podmínkové protazi – značná.

Poslední příklad z Xenofónta obsahuje vyjádření silného záporu οὐ μὴ:

(24) *Cyr.* 5.1.17.2 – οὐδ' ἔὰν μηδέποτε (Araspás reaguje na Kýrovu repliku): Θάρρει, ἔφη, ὦ Κύρε· οὐδ' ἔὰν μηδέποτε παύσωμαι θεώμενος, οὐ μὴ κρατηθῶ ὥστε ποιεῖν τι ὧν μὴ χρὴ ποιεῖν. – „*Bud' klidný, Kýre, „ohradil se Araspás, „i kdybych svůj pohled ani na chvíli neodvrátil, nedám se ovládnout natolik, abych dělal něco, co se dělat nemá“* (dosl. *i když / ani když se nikdy nepřestanu dívat*).

Jako v předchozích případech se jedná o podmínkově přípustkové souvětí v přímé řeči, tentokrát prospektivního typu (protaze: οὐδ' ἔὰν + konj. prospektivní; *apodoze*: οὐ μὴ + konj. aor. pas.). Konstrukce v *apodozi* se v řečtině používá pro vyjádření silného popření či zamítnutí, tedy velmi silného záporu; protaze má sice z hlediska povrchové struktury zápornou formu (viz *μηδέποτε* se subjektivní záporkou charakteristickou pro protazi), ale její sloveso (παύω) implikuje samo o sobě negativní význam (*přestat*), takže celkovou interpretaci je třeba chápat kladně: *i když se nikdy nepřestanu dívat / i když se stále budu dívat / ani když se stále budu dívat, apodoze: nenechám se ovládnout*.

Konstrukce s vedlejší větou v prepozici a se zápornkou v řídicí větě je u Xenofóna mnohem méně častá než konstrukce bez zápornky. Nepodařilo se mi zjistit faktory, které by přítomnost větné negace v ŘV vysvětlovaly, ledaže bychom poukázali na to, že jde o zvýraznění negace (22), (24) a/nebo větší vzdálenost od uvozovacího οὐδέ (23).

4.2 VV je v postpozici

4.2.1 ŘV má zápornku

Větosled ŘV + VV je v případě podmínkově přípustkových souvětí méně přirozený a méně častý než větosled opačný. ŘV stojící před VV je záporná a má svůj vlastní operátor negace²⁴ (v mých příkladech οὔτε, οὐ, οὐδέις, οὐδέν); spojovací výraz οὐδ' ei apod. uvozující VV se týká jen obsahu VV a na ŘV se nevztahuje. Nicméně je důležité si uvědomit, že VV následuje po záporné ŘV a že k jakési neutralizaci kladu a záporu ve VV dochází podobně jako v předchozích případech s obráceným větosledem. Xenofónova díla obsahují οὐδ' εἰν, οὐδ' εἰ i οὐδ' ἄν.

(25) *Anab.* 1.9.10.2 – οὐδ' εἰ (vypravěč líčí Kýrovu povahu): καὶ γὰρ ἔργῳ ἐπεδείκνυτο καὶ ἔλεγεν ὅτι οὐκ ἄν ποτε προΐτο, ἐπεὶ ἀπαξ φίλος αὐτοῖς ἐγένετο, οὐδ' εἰ ἔτι μὲν μείους γένοιοντο, ἔτι δὲ κάκιον πράξειαν. ~ *Skutkem potvrdil* (tj. Kýros) *to, co říkal, že je* (tj. milétské vyhnance) *totiž nevydá, když se jednou stal jejich přítelem, ani kdyby byli ještě chudší a jejich věc stála ještě hůře* (dosl. že by je nevydal ... ani kdyby / i kdyby byli).

Příklad (25) představuje jeden z mála případů, které nejsou v přímé řeči. Jde o líčení Kýrovu povahu pomocí odkazů na jeho chování v různých situacích. Souvětí je potenciální (opt. v obou větách, v apodozi je ἄν). Interpretace ἔτι jako „ještě“ potvrzuje, že ἔτι nestojí v dosahu negace. Naproti tomu ἔτι

²⁴ Jako operátor negace mohou fungovat: negátor οὐ (a jeho varianty οὐκ, οὐχ, οὐχι), n-slova οὐδέις „nikdo“, οὐδέν „nic“, οὐδαμῶς „nikterak“, οὐδαμοῦ „nikde“, οὐδέ „a ne, ani“, οὔτε „ani“ apod.

v příkladu (26), které se nachází v dosahu negace (n-slovo οὐδεις), je třeba interpretovat jako „už“.

(26) *Cyr.* 8.7.23.8 – οὐδ' εἰ (z Kýrovny předsmrtné řeči k jeho synům): οὐδεις γὰρ ἂν ἔτι πιστεῦσαι δύναιτο ὑμῖν, οὐδ' εἰ πάνυ προθυμοῖτο, ἰδὼν ἀδικούμενον τὸν μάλιστα φίλια προσήκοντα. ~ *Vždyť už by vám nemohl nikdo důvěřovat, i kdyby sebevíc chtěl, kdyby viděl křivdu spáchanou na tom, kdo má největší nárok na lásku* (dosl. *i kdyby / ani kdyby sebevíc chtěl*).

(27) *Ages.* 5.5.6 – οὐδ' εἰ (Agésiláos odpovídá příteli): Οὐ τὸ σιῶ, οὐδ' εἰ μέλλοιμί γε αὐτίκα μάλα κάλλιστός τε καὶ ἰσχυρότατος καὶ τάχιστος ἀνθρώπων ἔσεσθαι. ~ *Ne, ani kdybych se měl stát okamžitě nejkrásnějším, nejsilnějším a nejrychlejším ze všech lidí* (dosl. *Ne, při dvou bozích* (tj. Dioskúrech), *ani kdybych / i kdybych se měl stát*).

Podmínkově přípustkové souvětí se opět nachází v příímé řeči, přičemž ŘV je eliptická: navazuje na přítelovu otázku, zda Megabatu políbí (εἰ φιλήσει). K záporce οὐ by bylo možno z předchozí věty doplnit φιλήσω.

(28) *Eq.* 1.2.5 – οὐδ' εἰ (didaktický text, kde Xenofón dává mladým přátelům rady ohledně chovu koní a jezdeckví): οὕτω πολεμιστηρίου οὐδὲν ἂν ὄφελος εἴη, οὐδ' εἰ τᾶλλα πάντα ἀγαθὰ ἔχοι, κακόπους δ' εἴη ~ *(právě) tak by nebyl žádný užitek z válečného koně, i kdybyl ani kdyby všechny ostatní věci byly v pořádku, kdyby měl špatné nohy*. (Přel. DM)

(29) *Mem.* 3.1.5.1 – οὐδ' ἐάν (Sókratés hovoří s přítelem, který absolvoval kurz u Dionýsodóra): ὁ δὲ μὴ ἐπιστάμενος οὔτε στρατηγός οὔτε ἰατρός ἐστιν, οὐδ' ἐάν ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων αἰρεθῆι. ~ *Naproti tomu, kdo nemá potřebné vědomosti, není ani stratég, ani lékař, ani kdyby ho všichni lidé zvolili* (dosl. *ani když / i když ho ... zvolí*).

Zvláštním případem jsou věty uvozené οὐδ' ἄν, protože zde ἄν má funkci partikule, užívané buď s optativem (opt. potenciální) nebo s konjunktivem (konj. prospektivní). V následujícím případě jde o prototypické souvětí podmínkově přípustkové prospektivního typu, s ŘV na prvním místě, kde ἄν = ἐάν.

(30) *Cyr.* 3.1.42.8 – οὐδ' ἄν (Tigranés, syn arménského krále, odpovídá Kýrovi): Ἐγὼ μὲν οὐκ ἀπολείψομαι σου, ὃ Κῦρε, οὐδ' ἄν σκευοφόρον ἐμὲ δέη σοι συνακολουθεῖν. – *Já tě, Kýre, neopustím, ani kdybych měl jít s tebou jako čeledín (dosl. ani kdybych / i kdybych).*

4.2.2 ŘV nemá zápornku (je kladná)

Pokud je ŘV v prepozici kladná, pak už ze samotné podstaty zkoumaných souvětí²⁵ vyplývá, že VV nemůže být uvozena spojovacím výrazem typu οὐδ' εἰ apod. V takovém případě je subjektivní μὴ v protazi prototypické a je vloženo až za spojovací výraz (viz např. κἄν μηδεὶς v (31)). K žádné neutralizaci kladu a záporu samozřejmě nedochází a sloveso v českém překladu je záporné. Případy tohoto typu jsou u Xenofóna spíše výjimečné.

(31) *Mem.* 3.1.5.1 – κἄν μηδεὶς (Sókratés poučuje přítele, který absolvoval kurz u Dionýsodóra): ... οὕτω καὶ ὅδε ἀπὸ τοῦδε τοῦ χρόνου διατελεῖ στρατηγὸς ὢν, κἄν μηδεὶς αὐτὸν ἔλιπαι. – ... *právě tak tento člověk je od této chvíle stratég, i když ho nikdo nezvolí.*

5. Shrnutí

V tomto článku jsem se snažila ukázat, že v řečtině jsou konstrukce podmínkově přípustkových vět velmi rozmanité, a to jak co do spojovacích výrazů, tak i co do větosledu a slovních tvarů. Rozbor ukázal, že hovořit o negativních podmínkově přípustkových spojkách (např. BASILE 2001, s. 770) nebo o negativních přípustkových větách (SMYTH 1984, s. 539) je nepřesné, neboť zápor v οὐδ' εἰ atd. se vlastně vztahuje spíše k ŘV než k VV. To znamená, že operátor negace οὐδέ má ve svém dosahu i celou řídicí větu (viz komentář k příkladu (8)).

Pokud je VV v prepozici, pak mohou nastat dvě situace: a) ŘV buď neobsahuje vlastní větnou negaci, b) nebo ji obsahuje. Oὐδέ má, jak se zdá na první pohled, v obou případech ve svém dosahu jak VV, tak ŘV. Bylo by totiž

²⁵ Řídicí věta musí být záporná, ať je v prepozici nebo v postpozici.

zvláštní, kdyby se dosah οὐδέ, stojícího v čele celého souvětí, omezil jen na vzdálenější větu. Proto se domnívám, že ve vedlejší větě dochází k podobnému jevu jako v češtině, tj. k jakési neutralizaci negace. V češtině je totiž VV sice uvozena záporným *ani*, ale věta sama de facto negativní není (sloveso nenese negativní morfém *ne-*). Proto není změna *i* > *ani* povinná (v negativním kontextu by povinná byla), konstrukce *i kdyby* a *ani kdyby* jsou významově ekvivalentní, a můžeme tedy mluvit o jakési sémantické neutralizaci záporu (viz sekce 3). Pro smysluplnou interpretaci celého souvětí je nutné, aby ŘV, jak v češtině, tak i v řečtině, byla záporná. Zatímco v češtině musí ŘV vždy obsahovat negátor (prefix *ne-* na začátku slovesa), ve starořečtině může být nositelem větné negace i samotné *n*-slovo, tj. v našem případě οὐδέ. Pokud tedy ŘV nemá vlastní negátor či *n*-slovo, pak přijímá negaci z uvozujícího výrazu οὐδέ;²⁶ spojky εἰ, ἐάν, ἄν samozřejmě patří do vedlejší věty. Samo οὐδέ je tvořeno negátorem οὐ a partikulí/spojkou δέ, která je přibližným ekvivalentem καί (srov. kladné καί εἰ atd.) a vlastně uvozuje VV. Bez tohoto elementu δέ by VV věta byla uvozena stejnými spojkami jako podmínkové věty a její přípustková platnost by nebyla nijak signalizována. Pokud má ŘV vlastní záporku (4.1.2), dochází v ŘV de facto k opakování negativního elementu a k negativní shodě (srov. MUCHNOVÁ 2016). U Xenofóna (který představoval základní korpus pro můj výzkum) jsou častější ŘV bez „vlastní“ negace, zatímco jiní autoři zřejmě dávají přednost opakování negace; tyto otázky však vyžadují podrobnější výzkum.

Pokud je vedlejší věta v postpozici (což je u Xenofóna méně častý případ), pak musí mít ŘV logicky svou vlastní záporku, a οὐδέ/μηδέ v následující VV se chová obdobně jako české neutralizované *ani* (srov. sekce 4.2.1 a příklad (4)). Jestliže je však řídicí věta kladná (bez větné negace), pak je záporná vedlejší věta uvozována εἰ καὶ μή (a podobně), jak dokládají příklady (5) a (31) s negací μή, která je prototypická pro protaze podmínkových vět, ať VV předchází nebo následuje.

²⁶ Tento fakt je potvrzen i příklady uvozenými οὐδ' ἄν εἰ, kde ἄν patří k optativu ŘV (viz např. (16)).

Literatura

- BASILE, Nicola. *Sintassi storica del greco antico*. Bari: Levante editori 2001 [1998].
- COOPER III, G. L. *Attic Greek Prose Syntax*, after K. W. KRÜGGER (2 vols.), Ann Arbor: The University of Michigan Press 1998.
- CRESPO, Emilio et al. *Sintaxis del griego clásico*. Madrid: Gredos 2003.
- ČECHOVÁ, Marie. *Čeština. Řeč a jazyk*. Praha: Institut sociálních vztahů 1996.
- DENIZOT, Camille. La double négation et le tour οὐδείς οὐκ ἦλθεν. *Revue de Philologie, de littérature et d'histoire anciennes*, 2012, 86/2, s. 65–90.
- DENIZOT, Camille. Deux coordinations négatives en grec ancien: différences sémantiques et pragmatiques entre *oute* et *oude*. In J. FRANÇOIS – P. LARRIVÉE – D. LEGALLOIS – F. NEVEU (vyd.). *La linguistique de la contradiction*. Bruxelles: Peter Lang 2013, s. 33–51.
- DENNISTON, John Dewar. *The Greek particles*. Oxford: Clarendon Press 2002 [1954].
- DUHOUX, Yves. *Le verbe grec ancien*. Louvain-la-Neuve: Peeters 1992.
- GOODWIN, W. W. *Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb*. London: Bristol Classical Press 1998 [1889].
- GREPL Miroslav – KARLÍK Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia 1998.
- HORROCKS, G. Ouk Ísmen Oudén: Negative Concord and Negative Polarity in the History of Greek. *Journal of Greek Linguistics*, 2014, 14, s. 43–83.
- HUMBERT, Jean. *Syntaxe grecque*. Paris: Klincksieck 1972.
- KARLÍK, Petr. *Studie o českém souvětí*. Brno: Masarykova universita 1995.
- KARLÍK, Petr. Příslowěčné určení podmínekově přípustkové. In Petr KARLÍK – Marek NEKULA – Jana PLESKALOVÁ (vyd.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. URL: https://www.czechency.org/slovník/PŘÍSLOVEČNÉ_URČENÍ_PODMÍNKOVĚ_PŘÍPUSTKOVĚ (poslední přístup: 1. 8. 2018).
- KARLÍK, Petr et al. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové nakladatelství 1995.
- KÜHNER, Raphael – GERTH, Bernhard. *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*. (Vol. II, 2; s. 178–223). Hannover –Leipzig: Hahnsche Buchhandlung 1904.
- LAMBERT, Frédéric. *Oude en grec ancien, du pareil au même*. *Linguarum varietas*, 2012, 1, s. 99–109.
- LSJ = LIDDELL – SCOTT – JONES = *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon*. URL: <http://stephanus.tlg.uci.edu/ljs/#eid=1&context=lsj> (poslední přístup: 3. 9. 2018).
- MONTANARI, Franco. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden: Brill 2015.

- MUCHNOVÁ, Dagmar. *Syntax klasické řečtiny*. Praha: Karolinum 2004.
- MUCHNOVÁ, Dagmar. Negation in ancient Greek. *Graeco-Latina Brunensia*, 2016, 21/2, s. 183–200. DOI: 10.5817/GLB2016-2-14.
- NEBESKÁ, Iva. K negaci v souvětích příčinné povahy. *Slovo a slovesnost*, 1976, 37, s. 291–307.
- PANEVOVÁ, Jarmila. *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum 2014.
- RIJKSBARON, Albert. *The syntax and semantics of the verb in classical Greek: an introduction*. Amsterdam: Gieben, 2002³.
- SCHWYZER, Eduard – DEBRUNNER, Albert. *Griechische Grammatik, II: Syntax und syntaktische Stilistik*. Munich: C. H. Beck 1966.
- SMYTH, Herbert Weir. *Greek grammar* (revised by G. M. MESSING). Harvard: University Press 1984 [1956].
- SSJČ (= Slovník spisovného jazyka českého) 2011. URL: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=ani&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> (poslední přístup: 2. 9. 2018).
- STRACHOŇOVÁ, Hana: Negativní shoda. In Petr KARLÍK – Marek NEKULA – Jana PLESKALOVÁ (vyd.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. URL: [https://www.czechency.org/slovník/NEGATIVNÍ SHODA](https://www.czechency.org/slovník/NEGATIVNÍ_SHODA) (poslední přístup: 25. 9. 2018).
- SWART, Henriëtte de. Négation et coordination: la conjonction ‘ni’. In BOK-BENNE-MA, Reineke et al. (eds.). *Adverbial modification*. Amsterdam: Editions Rodopi 2001, s. 109–124.
- ŠTÍCHA, František et al. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia 2013.

doc. PhDr. Dagmar Muchnová, CSc., Ústav řeckých a latinských studií,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1.
dagmar.muchnova@ff.cuni.cz